SINERGETIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Raxmonova Manzura Shokirovna
Qo'qon davlat universiteti mustaqil izlanuvchi Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sinergetik yondashuvning pedagogik ta'lim sohasidagi imkoniyatlari tahlil qilinib, bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning nazariy asoslari ochib berilgan. Sinergetik paradigma asosidagi tayyorgarlik modeli, uning tarkibiy elementlari va amaliy tatbiq yo'llari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik ta'lim tizimini takomillashtirish uchun ilmiy-metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *sinergetik yondashuv, tarbiyaviy faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik tizim, o'z-o'zini tashkil etish, bifurkatsiya, attraktor, korporativ tayyorlash.*

Аннотация: *В данной статье анализируются возможности синергетического подхода в области педагогического образования и раскрываются теоретические основы подготовки будущих учителей к воспитательной деятельности. Рассмотрена модель подготовки на основе синергетической парадигмы, её структурные элементы и пути практического применения. Результаты исследования могут служить научно-методологической основой для совершенствования современной системы педагогического образования.*

Ключевые слова: *синергетический подход, воспитательная деятельность, профессиональная подготовка, будущий учитель, педагогическая система, самоорганизация, бифуркация, аттрактор, корпоративная подготовка.*

Abstract: *This article analyzes the potential of the synergetic approach in the field of pedagogical education and reveals the theoretical foundations of preparing future teachers for educational activities. The preparation model based on the synergetic paradigm, its structural elements and ways of practical application are examined. The research results can serve as a scientific and methodological basis for improving the modern system of pedagogical education.*

Keywords: *synergetic approach, educational activity, professional preparation, future teacher, pedagogical system, self-organization, bifurcation, attractor, corporate training.*

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari, xususan, 2017-2021 yillarda amalga oshirilgan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va «Milliy o'quv dasturi» yangilanishlari bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashga yangi talablar qo'ydi. Zamonaviy maktab o'quvchisi murakkab ijtimoiy, psixologik va intellektual xususiyatlarga ega shaxs sifatida namoyon bo'layotgan bir sharoitda, kelajak pedagoglari ham an'anaviy bilim uzatuvchi

sifatida emas, balki o'quvchini har tomonlama rivojlantira oladigan tarbiyachi va shaxsiy o'sish fasiliyatörü sifatida faoliyat yuritishi zarur.

Shu boisdan, bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash nafaqat metodologik, balki paradigmatik yangilanishni talab etadi. Ushbu maqolada sinergetik yondashuvni ushbu jarayonning nazariy asosi sifatida qo'llash imkoniyatlari, uning pedagogik ta'limdagi mohiyati va qo'llanilish doirasi batafsil tahlil etiladi.

Sinergetika (yun. synergetikos — birgalikda harakat qilish) — I.Prigojin, G.Haken kabi olimlar tomonidan XX asrning 70-yillarida ishlab chiqilgan fanlararo fan bo'lib, u murakkab nolinear, o'z-o'zini tashkil etuvchi tizimlarning xulq-atvorini o'rganadi. Pedagogik fanlarga sinergetik g'oyalar dastlab V.I.Arshinov, V.G.Budanov va E.N.Knyazeva tomonidan tatbiq etilgan bo'lib, keyinchalik S.S.Kushnir, T.M.Davydenko, V.A.Slastenin kabi olimlar ta'lim tizimiga nisbatan bu yondashuvni yanada rivojlantirgan.

Pedagogikada sinergetik yondashuv deganda ta'lim jarayonini ochiq, nolinear va dinamik tizim sifatida ko'rib chiqish, undagi o'z-o'zini tashkil etish va o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini maksimal darajada faollashtirish tushuniladi. Bu yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi: (1) tizimning ochiqlik tamoyili — tashqi muhit bilan energiya va axborot almashuvi; (2) nolinearlik tamoyili — natija sabab bilan proporsional bo'lmasligi va kuchayish effektlari; (3) o'z-o'zini tashkil etish tamoyili — tizimning bifurkatsiya nuqtasida yangi tartibga kelishi; (4) attraktorlik tamoyili — tizimning ma'lum maqsadli holatga intilishi.

Tarbiyaviy faoliyat — o'qituvchining o'quvchilar shaxsini maqsadga muvofiq shakllantirishga qaratilgan kasbiy-pedagogik harakatlari majmuidir (Podlasy, 2010). U quyidagi tarkibiy komponentlarni o'z ichiga oladi: maqsadli komponent (tarbiyaviy maqsad va vazifalar), diagnostik komponent (o'quvchilar shaxsini o'rganish), mazmuniy komponent (tarbiya mazmunini rejalashtirish), texnologik komponent (metodlar, shakllar, vositalar) hamda refleksiv-baholash komponenti (natijani tahlil qilish va tuzatish). Sinergetik nuqtai nazardan ushbu komponentlar statik emas, balki o'zaro ta'sirda dinamik ravishda rivojlanuvchi quyi tizimlardir.

Tadqiqotchilar (L.I.Novikova, N.L.Selivanova, V.A.Karakovsky) tomonidan o'tkazilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, yuqori darajali tarbiyaviy ta'sirga erishgan o'qituvchilar o'z faoliyatini yaxlit, o'zaro bog'liq tizim sifatida tashkil etadilar va o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishini faollashtiruvchi muhitni yarata oladilar. Bu holat sinergetikaning asosiy postulati — samarali tizim o'z komponentlarining oddiy yig'indisidan ko'ra kuchliroq natijalarga erishadi, ya'ni sinergetik effekt yuzaga keladi — bilan to'liq mos keladi.

Sinergetik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning samarali amalga oshirilishi uchun bir qator pedagogik shartlar zarur. Birinchidan, o'quv muhitining o'zi ochiq, dialog va hamkorlikka yo'naltirilgan tizim sifatida tashkil etilishi kerak. Bu muhitda professor-o'qituvchilar talabaga bilim uzatuvchi sifatida emas, balki uning kasbiy o'z-o'zini tashkil etish jarayonini qo'llovchi fasilitator sifatida harakat qiladilar.

Ikkinchidan, o'quv dasturlarini interdistsiplinar integratsiya asosida loyihalash talab etiladi. Tarbiyaviy faoliyat pedagogika, psixologiya, etika, sotsiologiya va kommunikatsiya

fanlarining tutashgan joyida joylashgan murakkab hodisa sifatida namoyon bo'lgani uchun, unga tayyorgarlik ham shunga monand integrativ xarakter kasb etishi lozim. Sinergetik ta'lim muhitida fanlararo aloqalar rasmiy «o'zaro bog'liqlik» bayonotlaridan iborat emas, balki birgalikda muammolarni hal etishga asoslangan haqiqiy integratsiya tarzida ko'rinadi.

Uchinchidan, refleksiya madaniyatini rivojlantirish shart. Sinergetik tizimda o'z-o'zini tahlil qilish, kasbiy tajribani qayta idrok etish va o'sish nuqtalarini aniqlash — bularsiz tizim o'z-o'zini tashkil eta olmaydi. Talabada muntazam refleksiya qilish odatini shakllantirish uchun portfolio, o'z-o'zini baholash varaqalari, superviziya va kasbiy jurnal yuritish kabi vositalar qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Sinergetik yondashuv bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning nazariy asosi sifatida bir qator muhim afzalliklarni taqdim etadi. U tayyorgarlik jarayonini statik bilim uzatishdan dinamik, o'z-o'zini tashkil etuvchi kasbiy o'sish jarayoniga aylantiradi. Attraktorlar, bifurkatsiya nuqtalari va sinergetik effekt tushunchalari pedagogik tayyorgarlikda yangi ma'no kasb etib, amaliyotchilar uchun murakkab pedagogik tizimlarni boshqarish, nostandart vaziyatlarda ijodiy qarorlar qabul qilish va o'quvchilar jamoasini o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Olib borilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, ushbu yondashuvni amalga oshirish uchun ta'lim muhitining sifatini o'zgartirish, o'quv dasturlarini qayta loyihalash va refleksiya madaniyatini rivojlantirish zarur. Kelgusida ushbu nazariy asoslarni amaliyotga joriy etish va uning samaradorligini eksperimental tekshirish muhim ilmiy-amaliy muammo sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi qonun. — Toshkent, 2020. — 48 b.

2. Haken G. Sinergetika: ierarxiya neustoychivostey v samoorganizuyushchikhsya sistemakh i ustroystvakh. — M.: Mir, 1985. — 424 s.

3. Prigojin I., Stengers I. Poryadok iz xaosa: Noviy dialog cheloveka s prirodoy. — M.: Progress, 1986. — 432 s.

4. Budanov V.G. Metodologiya sinergetiki v postneknassicheskoy nauke i v obrazovanii. — M.: LIBROKOM, 2009. — 240 s.

5. Kushnir S.S. Sinergeticheskaya pedagogika: teoriya i praktika. — Kiyev: Naukova dumka, 2008. — 318 s.

6. Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov E.N. Pedagogika. — M.: Akademiya, 2013. — 576 s.

7. Podlasy I.P. Pedagogika: Noviy kurs. — M.: VLADOS, 2010. — 574 s.